

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2024-2-13>**Овод Юлія Василівна**

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницький національний університет
ovod-julia@email.ua
ORCID ID: 0000-0001-5226-2422

АДРЕСНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ЯК ВИД СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Вступ. Проблеми соціальної допомоги та соціального захисту завжди були в центрі уваги дослідників, оскільки основним завданням системи соціального захисту є боротьба з бідністю. Особливої актуальності вона набула на сучасному етапі трансформації суспільства, коли рівень доходів населення значно зменшився.

Мета та завдання статті полягають в з'ясуванні змісту та особливостей надання адресної соціальної допомоги та її місця у системі соціального забезпечення населення.

Результати. У системі соціального захисту населення соціальна допомога є однією з самостійних видів матеріального забезпечення осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, а саме непрацездатні громадяни, малозабезпечені сім'ї, сім'ї з дітьми та інші.

Серед найважливіших чинників, які призвели до перегляду системи соціального забезпечення, є зростаюча диференціація доходів та зростання бідності серед населення. Масові звільнення, економічний занепад окремих регіонів у зв'язку із активними військовими діями, міграція населення призвели до масштабних та незвичних змін, для яких недостатньо лише системи соціального страхування. Таким чином, в якості інструмента соціальної політики значна роль належить системі соціальної допомоги та забезпеченню.

Соціальна допомога – це система заходів держави, спрямована на підтримку громадян, які опинилися в складних життєвих обставинах. Вона може бути загальною (неадресною) або спеціальною (адресною). Адресна допомога надається конкретним категоріям осіб, які потребують підтримки, наприклад, малозабезпеченим сім'ям, самотніми матерями тощо.

Основними принципами адресної допомоги є адресність, цільове використання коштів, прозорість та ефективність.

Для вдосконалення системи адресної соціальної допомоги в Україні важливо враховувати досвід зарубіжних країн. Впровадження сучасних технологій та інноваційних підходів є важливим аспектом розвитку системи адресної соціальної допомоги.

Ключові слова: адресність, соціальне забезпечення, соціальна допомога, соціальна політика, отримувачі послуг, соціальний захист, особи, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Ovod Yulia Vasylivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy
Khmelnytskyi National University

ADDRESSED SOCIAL ASSISTANCE AS A TYPE OF SOCIAL SECURITY

Introduction. The problems of social assistance and social protection have always been in the center of attention of researchers, since the main task of the social protection system is the fight against poverty. It has acquired special relevance at the current stage of the transformation of society, when the level of income of the population has significantly decreased.

Purpose and objectives of the article is to clarify the content and features of providing targeted social assistance and its place in the population social security system.

The results. In the system of social protection of the population, social assistance is one of the independent types of financial support for persons in difficult life circumstances, namely disabled citizens, low-income families, families with children, and others.

Among the most important factors that led to the revision of the social security system are the growing differentiation of incomes and the increase in poverty among the population. Mass dismissals, the economic decline of certain regions due to active military operations, population migration have led to large-scale and unusual changes for which the social insurance system alone is not enough. Thus, as an instrument of social policy, a significant role belongs to the system of social assistance and provision.

Social assistance is a system of state measures aimed at supporting citizens who find themselves in difficult life circumstances. It can be general (non-addressable) or special (addressable). Targeted assistance is provided to specific categories of persons in need of support, for example, low-income families, single mothers, etc.

The main principles of targeted aid are targeting, targeted use of funds, transparency and efficiency

To improve the system of targeted social assistance in Ukraine, it is important to take into account the experience of foreign countries. The introduction of modern technologies and innovative approaches is an important aspect of the development of the targeted social assistance system.

Key words: targeting, social security, social assistance, social policy, service recipients, social protection, persons in difficult life circumstances.

Вступ. Проблеми соціальної допомоги та соціального захисту завжди були в центрі уваги дослідників, оскільки основним завданням системи соціального захисту є боротьба з бідністю. Особливої актуальності вона набула на сучасному етапі транс-

формації суспільства, коли рівень доходів населення значно зменшився.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями ефективності соціально-економічної політики подолання бідності та підтримки

малозабезпечених верств населення займалися В. Андріїв, Н. Болотіна, О. Москаленко, С. Синчук, Б. Сташків, Л. Шумна та інші. Проблеми надання адресної соціальної допомоги описували у своїх роботах О. Богданова, А. Гладун, І. Хомич, О. Ярошенко. Дослідження цієї теми є актуальним через необхідність підвищення ефективності та справедливості соціальної допомоги в умовах економічної нестабільності.

Мета та завдання статті полягають в з'ясуванні змісту та особливостей надання адресної соціальної допомоги та її місця у системі соціального забезпечення населення.

Виклад основного матеріалу. У системі соціального захисту населення соціальна допомога є однією з самостійних видів матеріального забезпечення осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, а саме непрацездатні громадяни, малозабезпечені сім'ї, сім'ї з дітьми та інші.

Соціальна допомога передбачає гарантовані державою одноразові або систематичні виплати чи набір товарів і послуг, які надаються з метою матеріальної підтримки громадян, які в силу тих чи інших обставин потребують даної допомоги.

Досвід надання соціальної допомоги можна спостерігати у багатьох країнах, коли покриваються недоліки системи соціального захисту та в межах боротьби із бідністю.

У світовій практиці допомоги з соціального забезпечення поділяються за трьома видами:

1. Допомоги, які входять до системи соціального страхування, які надаються на підставі інформації про внески у систему соціального страхування, не вимагають відповідної перевірки та надаються за фактом втрати працездатності або після досягнення певного віку. Сутність системи соціального страхування полягає у захисті громадян від ризиків.

2. Універсальні соціальні допомоги надаються у випадках настання певних подій незалежно від рівня доходів та попередніх страхових внесків. Прикладом можуть слугувати безоплатне медичне забезпечення та універсальні сімейні допомоги.

3. Соціальні допомоги, які надаються на підставі оцінки доходів та витрат громадян.

Для усіх перерахованих видів допомог характерними є наступні ознаки:

- фінансування та виплати здійснюються за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів;
- допомога надається чітко визначеним на законодавчому рівні категоріям громадян;
- для нарахування розміру допомоги враховується рівень доходів та розміри особистого майна кожного члена сім'ї;
- основна мета соціального забезпечення – наближення рівня доходів громадян до прожиткового мінімуму;
- розмір допомоги не залежить від попередніх доходів та минулого рівня життя;
- розмір допомог, на відміну від виплат за соціальним страхуванням, визначається суб'єктивно, тобто на підставі ступеня нужденності та наявних ресурсів;

- допомога зазвичай надається на сім'ю, а не конкретній особі, тому критерієм перевірки доходів є середньомісячний сукупний дохід сім'ї [2].

У країнах з перехідною економікою необхідність розширення боротьби з бідністю означає, що значна частка допомог надається за принципом адресності.

Боротьба з бідністю передбачає два підходи соціальної політики. Перший полягає у наближенні доходів незаможних громадян до визначеної межі, другий – у покращенні становища тих, хто знаходиться за межею бідності, підвищуючи таким чином рівень їх доходів.

Якщо звернутися до досвіду розвинутих країн, то переважна більшість соціальних програм, до прикладу у США, відповідають саме другому підходу, в той час як деякі країни Європи надають перевагу першому.

Серед найважливіших чинників, які призвели до перегляду системи соціального забезпечення, є зростаюча диференціація доходів та зростання бідності серед населення. Масові звільнення, економічний занепад окремих регіонів у зв'язку із активними військовими діями, міграція населення призвели до масштабних та незвичних змін, для яких недостатньо лише системи соціального страхування. Таким чином, в якості інструмента соціальної політики значна роль належить системі соціальної допомоги та забезпеченню.

Соціальне забезпечення в Україні є важливою складовою державної політики, спрямованою на забезпечення гідного рівня життя громадян. Одним із видів соціального забезпечення є адресна соціальна допомога, яка надається найбільш вразливим верствам населення.

Соціальне забезпечення відіграє важливу роль у суспільстві і має наступні переваги:

1. *Забезпечення соціальної справедливості.* Соціальне забезпечення сприяє зменшенню нерівності в суспільстві, забезпечуючи підтримку найбільш вразливим групам населення, таким як малозабезпечені, особи з інвалідністю, пенсіонери тощо. Це допомагає створити більш рівні можливості для всіх громадян.

2. *Підтримка економічної стабільності.* Соціальні виплати та допомоги дозволяють підтримувати рівень споживання населення, що сприяє економічному зростанню та стабільності. В умовах економічних криз соціальне забезпечення може стати важливим інструментом стабілізації економіки.

3. *Поліпшення якості життя.* Соціальне забезпечення допомагає підвищити якість життя громадян, забезпечуючи доступ до основних потреб, таких як харчування, житло, медичні послуги, освіта тощо. Це дозволяє людям жити гідно і бути більш активними та здоровими членами суспільства.

4. *Підтримка родин та соціальної згуртованості.* Соціальні програми, такі як допомога сім'ям з дітьми, підтримка малозабезпечених сімей, допомагають зберігати стабільність та згуртованість родин.

Це сприяє створенню сприятливих умов для виховання дітей та підтримки сімейних цінностей.

5. *Запобігання соціальній напруженості.* Соціальне забезпечення допомагає запобігти соціальній напруженості та конфліктам, забезпечуючи підтримку громадян у складних життєвих ситуаціях. Таким чином досягається соціальна гармонія та стабільність в суспільстві.

6. *Підтримка здоров'я та добробуту.* Соціальні програми, спрямовані на охорону здоров'я, забезпечують доступ до медичних послуг та профілактичних заходів. Це сприяє поліпшенню здоров'я населення, зменшенню захворюваності та підвищенню тривалості життя.

7. *Стимулювання зайнятості.* Деякі соціальні програми спрямовані на підтримку зайнятості та перепідготовку кадрів, що допомагає людям знайти роботу або отримати нові професійні навички. Це сприяє зменшенню безробіття та підвищенню економічної активності населення [1].

Соціальна допомога – це система заходів держави, спрямована на підтримку громадян, які опинилися в складних життєвих обставинах. Вона може бути загальною (неадресною) або спеціальною (адресною). Адресна допомога надається конкретним категоріям осіб, які потребують підтримки, наприклад, малозабезпеченим сім'ям, самотнім матерям тощо.

Основними принципами адресної допомоги є адресність, цільове використання коштів, прозорість та ефективність. Адресність передбачає, що допомога надається конкретним особам, які найбільше потребують підтримки. Цільове використання коштів означає, що допомога повинна використовуватися лише на визначені цілі, такі як придбання продуктів харчування, оплата комунальних послуг тощо.

На відміну від загальної соціальної допомоги, адресна допомога спрямована на конкретні категорії осіб. Це дозволяє підвищити ефективність використання державних коштів та забезпечити підтримку тим, хто найбільше цього потребує. Наприклад, адресна допомога може бути спрямована на підтримку малозабезпечених сімей, тоді як загальна допомога надається всім без виключення.

В Україні надання адресної соціальної допомоги регулюється законами та підзаконними актами. Основні нормативно-правові акти, що регулюють цю сферу, включають Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», Закон України «Про соціальні послуги» та інші. Крім того, важливим документом є постанови Кабінету Міністрів України, які визначають порядок та умови надання адресної допомоги.

Соціальне забезпечення в Україні має давню історію. Після здобуття незалежності Україна зіштовхнулася з необхідністю реформувати систему соціального забезпечення, враховуючи нові економічні та соціальні реалії.

На сьогодні в Україні діє декілька основних програм адресної соціальної допомоги, зокрема: програма «Житлові субсидії», яка надається для компенсації витрат на оплату житлово-комунальних послуг; програма «Допомога малозабезпеченим сім'ям», спрямована на підтримку сімей, які опинилися в скрутних матеріальних обставинах; допомога на дітей самотніми матерями, яка надається з метою підтримки матерів, що виховують дітей без участі батька.

Система адресної соціальної допомоги стикається з низкою проблем, серед яких нестача фінансування та бюджетні обмеження, що ускладнюють надання повної та своєчасної допомоги; недоліки в організації та координації програм, що призводять до неефективного використання ресурсів; проблеми з нормативно-правовим регулюванням, які створюють правові колізії та ускладнюють процес надання допомоги.

Для вдосконалення системи адресної соціальної допомоги в Україні важливо враховувати досвід зарубіжних країн. Наприклад, у країнах Європейського Союзу активно використовуються програми соціальної допомоги, спрямовані на підтримку малозабезпечених громадян, біженців, осіб з інвалідністю тощо. Вивчення та впровадження кращих світових практик дозволить підвищити ефективність та прозорість надання соціальної допомоги.

Впровадження сучасних технологій та інноваційних підходів є важливим аспектом розвитку системи адресної соціальної допомоги. Використання електронних платформ для подання заяв та моніторингу надання допомоги, а також автоматизація процесів дозволить зробити систему більш ефективною та прозорою.

З метою підвищення ефективності та прозорості надання адресної допомоги необхідно впроваджувати сучасні технології для моніторингу та контролю, а також підвищувати прозорість та звітність органів соціального захисту.

Висновки і пропозиції. Адресна соціальна допомога є важливим елементом соціального забезпечення, який дозволяє підтримувати найбільш вразливі категорії населення.

Використання сучасних технологій та інноваційних підходів дозволить зробити систему адресної соціальної допомоги більш ефективною та прозорою, а також забезпечити підтримку найбільш вразливих категорій населення.

Перспективи розвитку системи адресної соціальної допомоги включають розширення кола отримувачів допомоги, впровадження нових програм та ініціатив, спрямованих на підтримку осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах (розвиток програм підтримки осіб з інвалідністю, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб тощо).

Список літератури:

1. Богданова О. О. Адресна соціальна допомога – складова соціальної політики. *Фінансовий простір*. 2012. № 4(8). С. 66–70. URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1204/12boodsa.pdf>.
2. Гладун А. Чотири причини, чому адресна соціальна допомога неефективна й несправедлива. 2017. URL: <https://commons.com.ua/uk/chotiri-prichini-chomu-adresna-socialnadopomoga-neefektivna-j-nespravedliva/>
3. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо реформування вітчизняної системи соціального захисту / Міністерство соціальної політики України. Луганськ: ДУ НДІ СТВ, 2012. 59 с
4. Кайда О. П. Інноваційні підходи до формування інструментарію реалізації соціальної політики держави. *Державне управління: Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 23. С. 85–88.
5. Лутицька Л. П. Соціальний захист малозабезпечених верств населення та методи його вдосконалення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2013. № 4. С. 43–48
6. Михайловська І., Неліпович О. Система соціального захисту населення в Україні: сутність, основні складові та напрямки вдосконалення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 6. Т. 4. С. 255–260.
7. Піскун К. В. Адресність соціальної допомоги як напрям покращення методики планування видатків соціального призначення. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2013. № 1 (8). С. 212–221. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13pkvvp.pdf>
8. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73.
9. Смирнова І.І., Лихошва О.Ю., Рак Н.В., Горієва Л. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3(61).
10. Статистичний збірник «Соціальний захист населення України у 2020 році». URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf (дата звернення 01.02.2024).

References:

1. Bohdanova, O. O. (2012). Adresna sotsialna dopomoha – skladova sotsialnoi polityky. *Finansovy prostir – Financial space*, 4(8), 66–70. URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1204/12boodsa.pdf> [in Ukrainian].
2. Hladun, A. (2017). Chotyry prychny, chomu adresna sotsialna dopomoha neefektyvna y nespravedlyva. Retrieved from: <https://commons.com.ua/uk/chotiri-prichini-chomu-adresna-socialnadopomoga-neefektivna-j-nespravedliva/> [in Ukrainian].
3. Informatsiino-analitychni materialy shchodo reformuvannya vitchyznianoï systemy sotsialnoho zakhystu / Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (2012). Luhansk: DU NDI STV [in Ukrainian].
4. Kaïda, O. P. (2016). Innovatsiini pidkhody do formuvannya instrumentarii realizatsii sotsialnoi polityky derzhavy. *Derzhavne upravlinnia: Investytsii: praktyka ta dosvid – Public administration: Investments: practice and experience*, 23, 85–88 [in Ukrainian].
5. Lutytska, L. P. (2013). Sotsialnyi zakhyst malozabezpechenykh verstv naselennia ta metody yoho vdoskonalennia. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii – Actual problems of domestic jurisprudence*, 4, 43–48 [in Ukrainian].
6. Piskun, K. V. (2013). Adresnist sotsialnoi dopomohy yak napriam pokrashchennia metodyky planuvannia vydatkiv sotsialnoho pryznachennia. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state*, 1(8), 212–221. Retrieved from: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13pkvvp.pdf> [in Ukrainian].
7. Mykhajlovska, I., & Nelipovych, O. (2011). Systema socialnogho zakhystu naselennja v Ukraïni: sutnistj, osnovni skladovi ta naprjamky vdoskonalennja [The system of social protection of the population in Ukraine: essence, main components and directions of improvement]. *Visnyk Khmeljnyckogho nacionalnogho universytetu*, no. 6, t. 4, pp. 255–260. [in Ukrainian].
8. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 r. № 2671-VIII. (2019). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, № 18, Art. 73 [in Ukrainian].
9. Smyrnova, I.I., Lykhoshva, O.Ju., Rak, N.V., & Ghorijeva, L.A. (2020) Socialjnyj zakhyst naselennja na suchasnomu etapi: stan i problemy v Ukraïni [Social protection of the population at the present stage: the state and problems in Ukraine]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, no. 3(61). Retrieved from: <http://evd.luguniv.edu.ua/index.php/evd/article/view/190> [in Ukrainian].
10. Statystychnyj zbirnyk «Socialjnyj zakhyst naselennja Ukraïny u 2020 roci» [Statistical collection “Social protection of the population of Ukraine in 2020”]. Retrieved from: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf [in Ukrainian].